

Yedi Bilge Yedi Bölge **IV**

BİRGİVÎ BİLİM VE DÜŞÜNCE DİLİ OLARAK TÜRKÇE PANELİ

Tarih: 19 Eylül 2023

Saat: 13.30

Yer: İzmir/TİRE Belediye Konferans Salonu

www.akmb.gov.tr

@AKMB_govtr

akmb_govtr

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

T.C. ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YERLERİ KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

T.C.
TİRE
BELEDİYESİ

BİRGİVÎ (BİRGİLİ) MEHMED EFENDİ'DE İLİMLER SINIFLANDIRMASI BAĞLAMINDA SOSYAL BİLİM DİLİ OLARAK TÜRKÇE

Musa Kazım ARICAN*

Giriş

Bu çalışmada öncelikle ilimler sınıflandırmasına dair genel bir giriş ve özellikle de Fârâbî'ye vurgu yapılmış olup; daha sonra ise Birgivî (Birgili) Mehmed Efendi'nin ilimler tasnifine yer verilmiştir. Hem Farabi'nin hem de Birgivî'nin kendi düşüncelerini ortaya koyarken öncelikle ilimler tasnifi ile başlamış olmalarının öneminin altı çizildikten sonra sonuç kısmında ise sosyal bilim dili olarak Türkçe'nin imkânı, konumu, konumlandırılışı ve bu husustaki düşünceler ele alınmıştır.

İlimlerin Sınıflandırılması

İlimlerin sınıflandırılması Antik dönemden itibaren özellikle de Aristoteles'ten sonra benimsenen bir tutum ve gelenek olmuş, Aristoteles'ten günümüze kadar ilimleri sınıflandırmak devam edegelmiştir.¹

Felsefi ilimlerin sınıflandırılmasında Aristoteles'in yapmış olduğu tasnif ve sınıflama genel bir model ve temel bir anlayış olarak kabul görse de farklı kültür, zaman ve medeniyetlerde birbirinden farklı/değişik sınıflandırmalar da yapılmıştır².

Bu sınıflandırma vasıtasıyla düşünürler/filozoflar ilimden neyi anlayıp idrak ettiklerini dile getirmeye ve belirtmeye çalışmışlardır. Bu sınıflama

* Prof. Dr.

DOI: 10.32704/9789751751683.2024.0316

¹ Mehmet Bayrakdar, *İslâm Felsefesine Giriş*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s.117.

² Mehmet Bayrakdar, a.g.e., s.117.

yapılırken bazen konu, amaç ve usule göre bir tasnif yapılırken; bazen de ilimlerin öğrenilmesinde kolaylık ve mantikî bir izlençe olması hususunda bir sıralama benimsenmiştir.³ Bir başka deyişle ilimler içeriği, amacı, yapısı, konusu gibi özelliklerine göre tasnif edilmekte ya da değerlendirilmektedir.⁴

İlimlerin sınıflandırılmasında göz önünde bulundurulmuş hususlar; ilimleri çeşitli boyutlardan birbirinden ayırabilmek, (varsa) aralarındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek, pedagojik açıdan öğrenme ve öğretme kolaylığı sağlamak gibi bazı önemli boyutlardır.⁵

İslâm filozofları arasından çoğu ilimlere dair tasnifler yapmış olmakla birlikte, bazı filozoflar ise sadece bu konuya özgü olarak hususi eser kaleme almıştır.⁶ İlimlerin sınıflandırılmasında en meşhur tasnifi *İhsâu'l-'Ulûm* (İlimlerin Sayımı) adlı eseriyle Fârâbî yapmıştır⁷ ve bu eserini tamamen ilimlerin sınıflandırılmasına ayırarak kendi döneminde bilinen bütün ilim dallarını irdelemiştir.⁸ Bir başka deyişle, sistemli olarak ilk ilim tasnifi yapan Fârâbî'dir.⁹

“İslâm'ın klasik çağından günümüze ulaşan ilimler taksimine dair ilk müstakil ve sistematik eserin Farabi'nin *İhsâu'l-ulûm*'u olduğu bilinmektedir.¹⁰”

³ Mehmet Vural, *İslâm Felsefesi Tarihi: İslâm Düşüncesinin Tarihsel Seyri*, Ankara: Elis Yayınları, 2016 (2. Baskı), s. 38-39; Mehmet Bayrakdar, a.g.e., s.117.

⁴ Lütfü Cengiz, “Birgivi’de İlimler Sınıflandırması”, *Balıkesirli Bir İslâm Âlimi İmam Birgivi, II. Cilt* içinde, Ed. Mehmet Bayyığıt, Mehmet Özkan, Ahmet Ali Çanakçı, Asem Hamdy Abdelghany, Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, 2021, s. 146.

⁵ Halis Demir, “İlimler Tasnifi Literatürü Denemesi”, *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, 2019, s. 48-49. İslam Dünyasında dair yapılmış ilimler tasnifi çalışmalarına dair literatür incelemesi için bkz. Halis Demir, “İlimler Tasnifi Literatürü Denemesi”, *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, 2019, s. 48-89.

⁶ Hasan Hüseyin Bircan, *İslâm Felsefesi Tarihine Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016 (4. Baskı), s. 83.

⁷ Vural, a.g.e., s. 39; Ayrıca bkz. Osman Bakar, *İslâm Düşüncesinde İlimlerin Tasnifi*, çev. A. Çapku, İstanbul: İnsan Yayınları, 2020, s. 135-150

⁸ Necip Taylan, *Ana Hatlarıyla İslâm Felsefesi: Kaynakları, Temsilcileri, Tesirleri*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014 (8. Baskı), s. 157

⁹ İlhan Kutluer, “İlim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 22: 113.

¹⁰ İlhan Kutluer, *İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İstanbul: İz Yayınları, 3.

“İslam âleminde ilimler tasnifi yapan bazı âlimler bu konuda müstakil eser yazarken bazıları ise eserlerinin baş kısımlarında ilimler tasnifine değinmişler bazıları da eserlerinde bu konuyu müstakil bir bölüm olarak vermişlerdir. Müstakil eser verenler arasında *İhsâu'l-ulûm*'u ile Fârâbî, giriş kısımlarında değerlendirenlere *Mukaddime*'si ile İbn Haldûn (1406), müstakil bölüm açanlara da *Kenzü'l-küberâ*'sı ile Şeyhoğlu (1409) örnek olarak gösterilebilir”.¹¹

Fârâbî'nin ilimlerin sınıflandırılması üzerine özel olarak kaleme aldığı *İhsâu'l-'Ulûm* adlı eseri Ortaçağ dönemi boyunca yazılan en güzel eserlerden biri olarak görülmüş ve kendisinden sonraki düşünürlerin eserlerine kaynaklık etmiştir.¹²

Fârâbî'nin *İhsâu'l-'Ulûm* eserinin özellikle de Batı Skolastiğinde ilimlerin tasnifi üzerinde büyük etkileri olduğunu söylemek mümkündür.¹³ Fârâbî bu eseriyle birlikte “ilk defa çağdaşlarını Antik Yunan felsefesinin müfredat programı ya da dilsel, felsefi ve zamanındaki bilimlerin tasnifi ile tanıştırmıştır.”¹⁴

Fârâbî bu eserinde bir anlamda felsefeye başlamadan önce felsefi düşünüşe bir temel oluşturması bakımından bazı ilke ve izlenecek yolun ne olduğunu dile getirmektedir; yani bir başka deyişle, felsefeye başlarken hangi ilim ile başlanması gerektiğini, bu hususta izlenmesi gereken yolu göstermektedir.¹⁵

“Fârâbî bu eseri, meşhur olan ilimleri bir bir saymak, bunlardan her birinin içinde bulunan bütünleri, bölümleri ve onların bölümlerini ve bölümlerinin her birinde bulunan bütünleri tarif etmek maksadıyla yazmıştır. Fârâbî'nin gayesi insan bilgisinin sınırlarını belirleme, konularını

Baskı, 2013, s. 134.

¹¹ Halis Demir, a.g.e., s. 50; bkz. Ömer Türker, “İslam Düşüncesinde İlimler Tasnifi”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 22. Sayı, 2011, 533-556.

¹² Mehmet Bayrakdar, a.g.e., s.120.

¹³ Bkz. Henry Corbin, *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 161.

¹⁴ Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Kelam ve Tasavvufuna Giriş*, çev. Şahin Filiz, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 62.

¹⁵ Necip Taylan, *Ana hatlarıyla İslâm Felsefesi: Kaynakları, Temsilcileri, Tesirleri*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014 (8. Baskı), s. 157.

tarif etme ve aralarındaki bağlantıyı göstermektir.¹⁶ Böylece Fârâbî, ilimlerin sınıflandırmasını yapmış olduğu kitabını inceleyen bir kimsenin bu eseri sayesinde ilimler arasında mukayeseler yapabileceğini, ilimlerin birbirleriyle olan ilişkilerini daha iyi idrak edebileceğini, hangi ilmin daha açık, hangi ilmin daha faydalı, hangi ilmin daha üstün veya hangi ilmin daha kuvvetli olduğunu anlayabileceğini belirtmekte olup ayrıca bu kitabı sayesinde birisinin o ilmi bilip bilmediğini ya da ne ölçüde bildiğini kolaylıkla açığa çıkarabileceğini belirtmektedir.¹⁷

“Fârâbî *İhsâu'l-'Ulûm* (İlimlerin Sayımı) adlı eserinde ilimleri sırasıyla; dil bilimleri, mantık, matematik, fizik ve metafizik, medeni ilimler şeklinde beş ana başlık altında sınıflandırmıştır.”¹⁸ Fârâbî'nin bu önemli eserine dil bilimleri ile başlaması ve hemen ardından mantık ilminin gelmesi büyük önem taşımaktadır; zira, “dil ilmi dili ıslah ederken, mantık ilmi de aklı düzeltmektedir.”¹⁹

İlimlerin tasnifi ya da sınıflandırılması konusunda günümüze ulaşan ilk müstakil eser Fârâbî'nin *İhsâu'l-'Ulûm* adlı eseridir; Fârâbî bu çalışmada ilimleri ayrı ayrı ele alıp sistematik biçimde değerlendirmektedir.²⁰

“Fârâbî, İslâm felsefesinde ilimler sınıflandırması alanında kapsamlı ve sistematik bir düşünce ortaya koyan ve bu konuda *İhsau'l-ulûm* (İlimlerin Sayımı) adlı müstakil bir eser de yazan ilk İslâm filozofudur. Fârâbî bu konuya o kadar önem vermiştir ki adını andığımız ilimlerin sayımıyla ilgili müstakil eseri yanında *et-Tenbîh alâ sebîli's-saâde* (Mutluluk Yoluna Yönelme) ve *Tahsîlü's-saâde* (Mutluluğun Kazanılması), *Kitâbü'l-mille* ve *Kitâbü'l-burhân* adlı eserlerinde de konuya geniş oranda yer vermiştir. Öyle görülüyor ki Fârâbî'nin ilimleri sınıflandırması, belli bir dünya görüşüne, belli bir bakış açısına ve belli bir pedagojiye dayanmakta ve belli bir amacı gerçekleştirme arzusuna dönük gözükmektedir.”²¹

¹⁶ Cevher Şulul, “İslam Felsefesinde İlimlerin Sınıflandırılması Geleneği”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı XVI*, İzmir 2002, ss.231-232.

¹⁷ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 147.

¹⁸ Vural, a.g.e., s. 108; Mübahat Türker-Küyel, *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara, 1969, s. 70-71.

¹⁹ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 147.

²⁰ Hasan Hüseyin Bircan, a.g.e., s. 81

²¹ Hasan Hüseyin Bircan, “Fârâbî'nin İlimler Sınıflandırmasının Felsefi, Dini ve Aktüel

Fârâbî'nin öne sürmüş olduğu bu düşüncelerden hareketle felsefenin aslında bir ilimler sistemi olduğunu değerlendirebilmek ve görmek mümkündür²².

Antik dönemden bugüne dek ilimlerin sınıflandırılmasındaki temel gaye bir yandan felsefenin içeriğini ve felsefenin içeriğindeki ilimlerin ilişkilerini ortaya koymak, bir yandan da ilimlerin öğrenilirken izlenilmesi gereken yolu ve/veya sırayı belirleyebilmek²³ olmuştur.

Birgivi (929-981 / 1523-1573) ve İlimler Sınıflandırması

Kaynaklarda Muhammed b. Pîr Ali el-Birgivi Takiyyüddin er-Rumî es-Sufî el-Hanefî diye geçen Birgivi Mehmed (Muhammed) Efendi büyük bir Türk alimidir. "Birgili" diye de bilinmektedir.²⁴ 929/1523'te Balıkesir'de doğmuştur. Babası Balıkesir'de ikamet eden müderris Pîr Ali, annesi Meryem Hanım ve dedesi İskender Efendi'dir.²⁵

Asıl adı Takiyyüddin Mehmed olan Birgivi, hicrî 929 Cemaziyelevvel'in 10. günü olan Cuma günü (27 Mart 1523) Balıkesir'de dünyaya gelmiştir.²⁶

16. yüzyılın önemli ilim insanlarından biri olan Birgivi, o dönemin üniversiteleri olarak değerlendirilen medreselerde müderrislik yapmış ve birçok ilim dalında eserler kaleme almış olmasıyla Osmanlı kültürüne katkı sağlamış önemli bir şahsiyettir.²⁷ Diğer bir deyişle, Birgivi "16. asırda Osmanlı Devleti'nin sınırlarını en geniş hâle getirdiği, ilim, kültür ve san'atta zirveye ulaştığı bir dönemde yaşamış bir âlimimizdir."²⁸

Değeri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi*, 7/7, 2022, s. 2.

²² Hasan Hüseyin Bircan, a.g.e., s. 81.

²³ Hasan Hüseyin Bircan, a.g.e., s. 82-83.

²⁴ Ahmet Ali Çanakcı, "Birgivi Mehmed Efendi'nin Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eğitim Anlayışı", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 8, s. 92.

²⁵ Tacetdin Bıyık, "Birgivi Mehmed Efendi'nin et-Tarîkatü'l-Muhammediyye Adlı Eseri Özelinde Mûsiki Hakkındaki Görüşleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/13, 2020, s. 33-34.

²⁶ Emrullah Yüksel, "Birgivi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6. Cilt, s. 191; Emrullah Yüksel, *Mehmed Birgivi'nin Dini ve Siyasi Görüşleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 33.

²⁷ Mehmet Şeker, "Takdim", *İmam Birgivi* içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994, s. Vii.

²⁸ Ahmet Turan Arslan, "İmam Birgivi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *İmam Birgivi*

Osmanlı Devleti'nin en güçlü ve parlak bir döneminde yaşamış büyük bir Türk âlimi olan Birgivî'nin çoğu Arapça ve birkaçı da Türkçe olmak üzere kırktan fazla eseri bulunmaktadır.²⁹ 16. yüzyılda eserlerini hem Türkçe hem Arapça olarak yazan Birgivî, Müslüman Türk toplumunun ilim ve kültür dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur. Örneğin Arapça bilmeyen Türk halkı için en çok okunan eserlerinden biri olan *Risâle-i Birgivi* veya *Vasiyetnâme-i Birgivi*'yi kaleme alan Birgivî, Arapça bilmeyen Müslüman Türk toplumunun ciddi manada çok istifade ettiği Türkçe bir ilmihal kitabı yazmıştır.³⁰ Türkçe yazılmış olan bu eser hemen hemen bütün Müslüman Türk dünyasında tanınmış ve bir anlamda Türkler arasında dil birliğinin sağlanması hususunda önemli bir katkı yapmıştır.³¹

“Zamanına göre Birgivî'nin ilmihal niteliğinde olan bu risalesinin Türkçe kaleme alınışı büyük bir atılım hüviyetindedir. XVI. asrın ikinci yarısından itibaren Müslüman Türk toplumunun gerçekten çok faydalandığı Türkçe bir ilmihal kitabı olmuştur.”³²

Birçok kaynakta Birgivî'nin çok değerli bir âlim olmasının yanı sıra dinî ve ahlâki şahsiyeti bakımından da çok üstün özellikler taşıdığı vurgulanmaktadır.³³ Buna ek olarak, Birgivî kaleme aldığı eserlerde ele aldığı hususların insanlara faydalı olması konusuna özel hassasiyet gösterip, içinde bulunduğu çağın sorunlarına özgün düşünceleri ve yaklaşım biçimiyle katkı sunmaya çalışırdı.³⁴

içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994, s. 16.

²⁹ Emrullah Yüksel, “Müslüman Türk âlimi olarak İmam Birgivî'nin Osmanlı Döneminde ve Günümüz Türkiyesinde Yeri”, *İmam Birgivî* içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994, s. 33.

³⁰ Emrullah Yüksel, a.g.m., s. 33; Mehmet Şeker, “Değerlendirme ve Kapanış”, *İmam Birgivî* içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994, s. 112.

³¹ Mehmet Şeker, a.g.m., s. 113; Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 52.

³² Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 53.

³³ Emrullah Yüksel, a.g.m., s. 192; Mehmet Ali Aynî, *Türk Ahlâkçıları*, 1939, I, s.105; Ahmet Turan Arslan, a.g.m., s. 20.

³⁴ Ahmet Turan Arslan, a.g.m., s. 20.

Birgivî'de İlimlerin Sınıflandırılması

Tasnîfu'l-ulûm, aksâmu'l-ulûm veya ihsâu'l-ulûm gibi isimlerle adlandırılan ilimlerin sınıflandırılması, filozoflar, düşünürler veya ilim ehli tarafından kendi anlayışlarına uygun bir şekilde ilimlerin içeriği, konusu, amacı, özellikleri ve yapısı dikkate alınarak tasnif edilmeye çalışılmıştır.³⁵

Antik dönem filozoflarından Aristoteles'ten itibaren ilimleri tasnif etme geleneği devam etmiş, özellikle Aristoteles ve Fârâbî'nin bu konudaki yaklaşımları büyük etki ve tesir yapmıştır.³⁶

Birgivî, *et-Tarikatü'l Muhammediyye* adlı eserinde ilimler tasnifini diğer düşünürlerden biraz farklı bir biçimde yapmakta olup ilimlerin sınıflandırılmasında dini yönden hangi ilimlerin tahsil edilmesi gerektiği veya caiz olduğuna dair değerlendirmede bulunur ve konuya din açısından bakmıştır³⁷.

Birgivî'ye göre ilimler üç kategoriye ayrılmaktadır³⁸:

- 1-Öğrenilmesi Emredilen İlimler,
- 2-Öğrenilmesi Yasak edilen İlimler,
- 3-Öğrenilmesi Mendûp (Uygun) olan İlimler.

Birgivî, öğrenilmesi emredilen ilimleri ikiye ayırmaktadır³⁹: Farz-ı ayn olan ve Farz-ı kifâye olan ilimler.

Farz-ı ayn olan ilim, ilm-i hal bilgisi olup her müslüman erkek ve kadına farz olan ve sorumlu oldukları ilimlerdir.⁴⁰ Bir başka deyişle, bu ilimlerin bilinmesi her kişi için gereklidir.⁴¹ Birgivî bu hususta “eğer bilmiyorsanız

³⁵ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 147.

³⁶ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 147.

³⁷ Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 133-135.

³⁸ İmam Birgivî, *Tarikat-i Muhammediyye*, Çev. Nedim Yılmaz, İstanbul: Hisar Yayınevi, 2015, s. 72; Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 133-134; Osman Karadeniz, “Tarikat-ı Muhammediyye”, *İmam Birgivî* içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994, s. 118.

³⁹ İmam Birgivî, a.g.e., s. 72-73.

⁴⁰ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 147; Birgivî, a.g.e., s. 73.

⁴¹ Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 133.

bilenlere sorun”⁴² ayetini ve “ilim talep etmenin her Müslüman erkek ve kadına farz olduğu”⁴³ hadisini hatırlatmaktadır. Birgivî’ye göre, Müslüman bir bireyin ilm-i hali ile ilgili meseleleri bilmesi farzdır ve ancak bu şekilde Müslüman birey kendi hayatı ve dini yaşamı arasındaki doğru ve isabetli ilişkiyi kurabilecektir; aksi takdirde, eğer kişi bu bilgileri bilmez ise dinini yaşama, hayatını da dine göre şekillendirme konusunda sıkıntılar ve sorunlar yaşayacaktır.⁴⁴

Birgivî’ye göre farz-ı kifâye olan ilimler toplumda bazıları tarafından yerine getirildiğinde diğerlerinin üzerinden bu farzın kalkmış olduğu ilimlerdir.⁴⁵ Bunlar ise Fıkıh ilminin tamamı, tefsir, hadis ve usûl ilimleri, Arapça ve kıraat ilimleri ve ihtiyaç duyulması halinde hesap ilmidir⁴⁶.

Birgivî’ye göre öğrenilmesi yasak edilen ilimler, ihtiyaçtan fazla olan miktarı araştırma yapmanın yasaklandığı ilimlerdir.⁴⁷ Bunlar da kelim ilmi, nücûm ilmi (astroloji), mantık, ilahiyat ve tabiat bilimlerinin şeriata muhalif kısımları yasaklanan ilimler sınıfına girmektedir.⁴⁸ Birgivî’ye göre kelim ilmini ihtiyaçtan fazla öğrenmek ve münazaraya girmek yasaklanmıştır.⁴⁹ Bu noktada Birgivî, İmam-ı Azam Ebu Hanife’nin oğlu Hammad ile kelâm hakkında yapmış olduğu bir konuşmaya yer vermektedir:

Biz başımızın üzerinde bir kuş varmış gibi ayağımızın kaymasından korkar bir halde kelim yapıyorduk. Halbuki siz birbirinizin ayağını kaydırmak için kelim yapıyorsunuz. Böylelikle onların küfre düşmesine vesile oluyorsunuz. Buna vesile olan kimsenin kendisinin de küfre düşmesi söz konusu olur.⁵⁰

Birgivî, yine Ebu Hanife’den hareketle, kelâm ilmine ancak şüphe durumunda başvurmak gerektiğini, şüphe ortaya çıkmadan kelâm ilmine

⁴² Enbiya 21/7; Nahl 16/43.

⁴³ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 148.

⁴⁴ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 149; Birgivî, a.g.e., s. 73-74.

⁴⁵ Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 134.

⁴⁶ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 149; Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 134; Birgivî, a.g.e., s. 74.

⁴⁷ Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 134; Birgivî, a.g.e., s. 74.

⁴⁸ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 149.

⁴⁹ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 149; Birgivî, a.g.e., s. 74.

⁵⁰ Birgivî, a.g.e., s. 75; Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 150.

dalmanın mekruh olacağını belirtmektedir.⁵¹ Yani kelâm ilmi ile meşgul olmak sadece şüpheyi gidermek için vaciptir.⁵² Bu durumu, deniz kenarında oturan bir kimsenin kendisini denize atmaması gerektiğini; eğer atarsa da o kişiyi çıkarmanın vacip olduğunu belirten bir örnekle aktaran Birgivî'ye göre, eğer kelâm ilmi farz-ı kifâye olarak değerlendirilecekse, kelâm ilmini öğrenen ve öğreten kimselerin zeki, ciddi, dindar olması ve bâtil mezheplere meyletmesinden korkulmayan kimseler olması gerektiğini belirtmektedir.⁵³

Birgivî nücûm (astroloji) ilmine dair de bazı tespitlerde bulunmakta ve kiblenin tayini ve namaz vakitlerinin belirlenmesi gibi hususlar dışında falcılık gibi kehanetlerin ileri sürülmesi durumunda haram olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ Bu konuda altının çizilmesi gereken en önemli noktalardan birisinin Birgivî'nin astronomi ve astrolojiyi tamamen reddetmekten ziyade, bu iki alanın verilerinden hareket ederek gayba dair kehanetlerde bulunulmasını Birgivî doğru bulmamaktadır.⁵⁵

Birgivî'nin mendup olarak gördüğü ilimler ise; amellerin faziletlerini, nafilelerini, sünnet ve mekruhlarını bilmek, ibadetlerin farz-ı kifaye olanlarını bilmek, farz-ı ayn ve farz-ı kifayenin delillerini bilmek türündendir.⁵⁶ Birgivî, tıp ilmini de tavsiye edilen ilimler arasında değerlendirmektedir.⁵⁷

Özetleyecek olursak, Birgivî'nin yapmış olduğu ilimler sınıflandırmasının dini temelli olduğunu ve genel olarak bu konudaki yaklaşımının faydalı ve faydasız ilimler ekseninde (farz-haram-caiz) şekillendiğini söylemek mümkündür.⁵⁸

Birgivî'nin “en bariz vasfı yaşadığı devrin aktüel meseleleri hakkında kalem kullanmış olmasıdır. Bu sebeple Birgivî'nin eserleri, çağının sosyal hayatını yansıtması bakımından da önem taşımaktadır.”⁵⁹ XVI. asırda

⁵¹ Birgivî, a.g.e., s. 75; Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 150.

⁵² Birgivî, a.g.e., s. 75; Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 134.

⁵³ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 150.

⁵⁴ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 150.

⁵⁵ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 150.

⁵⁶ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 150.

⁵⁷ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 150.

⁵⁸ Lütfü Cengiz, a.g.m., s. 151.

⁵⁹ Ahmet Turan Arslan, a.g.m., s. 20.

yaşamış bir ilim insanı olarak eserlerini hem Türkçe hem Arapça yazmış olması Müslüman-Türk toplumunun pratik ihtiyaçlarına cevap vermesi bakımından büyük ehemmiyet taşımaktadır.⁶⁰

Birgivî'nin Türkçe eserler yazması hem Müslüman-Türk dünyasında tanınması hem de Türkler arasında dil birliğinin sağlanması açısından önemli bir rol oynamıştır.⁶¹ Birgivî, halkın idrakine yönelik özlü ve güzel bir Türkçe ile yazdığı eserlerinde her konuyu olabilecek en kısa ve en açık ifadelerle dile getirmeyi başarmış bir ilim insanıdır.⁶² Yaşamının odak noktasına 'iyiliği emredip kötülükten sakındırma' ilkesini koymuş bir insan olarak Birgivî için halkın dilinden konuşmanın önemi açıktır.⁶³

Bir başka deyişle, din dilinin Arapça olmasına rağmen halkı ihmal etmeyerek Türkçe risaleler de yazması Birgivî'nin takdir edilmesi gereken bir başka yönüdür.⁶⁴ Birgivî'nin Türkçe eserler kaleme almasının önemli nedenlerinden biri de faydasının umumî olmasını dilediği içindir.⁶⁵

Birgivî için ilimde tahminlere ve gelişmiş güzel yorumlara yer olmayıp iddialar daima -özellikle de din alanında- Ehl-i Kitap ve Ehl-i Sünnet'e dayanmalıdır.⁶⁶ Bu anlamda Birgivî'nin Hanefî-Mâtürîdî bakış açısını benimsediğini söyleyebiliriz.⁶⁷

Birgivî, içinde yaşadığı toplumun ve toplum hayatının pratiklerini önemseyerek kaleme alan ve her zaman yakın çevresinde tespit etmiş olduğu eksiklikleri, ihtiyaçları ve hataları dikkate alarak yazan bir ilim insanıdır.⁶⁸

Birgivî'nin eserleri incelendiğinde öncelikle konunun önemine vurgu yapıldığını ve neden gündeme geldiğini açıkladığını görürüz; daha sonra

⁶⁰ Mehmet Şeker, a.g.m., s. 112.

⁶¹ Mehmet Şeker, a.g.m., s. 113.

⁶² Huriye Martı, *Birgivî Mehmet Efendi: Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, s. 58.

⁶³ Huriye Martı, a.g.e., s. 59.

⁶⁴ Huriye Martı, a.g.e., s. 69-70.

⁶⁵ Huriye Martı, a.g.e., s. 71.

⁶⁶ Huriye Martı, a.g.e., s. 60.

⁶⁷ Huriye Martı, a.g.e., s. 61.

⁶⁸ Huriye Martı, a.g.e., s. 68.

ise, düşüncelerinin ve fikirlerinin sağlamlığını ve geçerliliğini ispatlamak amacıyla Kur'ân'dan, Sünnetten ve İslâmi ilimler literatüründen deliller sunmaktadır.⁶⁹

Birgivî'ye göre ilimsiz amel dalâlet, amelsiz ilim ise vebaldir.⁷⁰

Birgivî gerçekten de Osmanlı ilim dünyası içerisinde çok nadir rastlanılan gerçekten çok seçkin bir âlim, dinî ve ahlakî açıdan da mümtaz bir şahsiyettir.⁷¹

“Osmanlı ilim hayatının en fazla tanınan ve okunan simalarından birisi olan Birgivî'yi, vaazlarıyla halka, dersleriyle öğrencilere, eserleriyle de ilim camiasına hitap eden çok yönlü bir şahsiyet olarak değerlendirmek mümkündür.⁷²”

“O asırlardan bugüne gelindiğinde, Endonezya'dan Suudi Arabistan'a, Lübnan'dan Suriye'ye, Fransa'dan Bosna'ya, Kazan'dan İran'a kadar dünyanın farklı yörelerinde Birgivî Mehmed Efendi'nin risalelerinin tahkik ve tahlilleri yapıp tercüme edildiği veya dipnotlandırılmış biçimde yeniden basılması, onun fikirlerinin hala güncelliğini taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir.⁷³”

Birgivî'nin Türkçe kaleme aldığı eserler Arapça bilmeyen Türk halkı için sade bir Türkçe ile yazılmış olup, bütün Müslüman Türk dünyasına hitap etmesi dolayısıyla büyük önem taşımaktadır.⁷⁴

Sonuç Yerine: Sosyal Bilim Dili Olarak Türkçe

Dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi düşündüğümüzde Fârâbî'nin *İhsâu'l-'Ulûm* başlıklı eserinde ilimlerin tasnifine dil ile başlamış olmasına şaşırılmaması gerekir. Çünkü Fârâbî varlığa dair gerçekleştirilecek tüm düşünce etkinliklerinin temelinde dile dair anlayışın önemini çok iyi kavramış ve belirtmiştir. Bunu da ilimlerin sınıflandırılmasına/tasnifine

⁶⁹ Huriye Martı, a.g.e., s. 69.

⁷⁰ Huriye Martı, a.g.e., s. 123.

⁷¹ Mehmet Ali Aynî, a.g.e., s. 97.

⁷² Huriye Martı, a.g.e., s. 181.

⁷³ Huriye Martı, a.g.e., s. 186.

⁷⁴ Emrullah Yüksel, a.g.e., s. 52-53.

ayırıldığı müstakil eserine dil ilmi ile başlamasından anlayabilmek mümkündür.

15. asırda yaşamış büyük bir Osmanlı ilim insanı olan Birgivî Mehmed Efendi de biraz farklı bir içerikle de olsa ilimlerin sınıflandırılması geleneğine bağlı kalmış ve bu geleneği sürdürmüştür. Birgivî'nin din dili olarak gördüğü Arapça'nın yanı sıra birçok Türkçe eser ürettiği göz önüne alındığında hem dile hem de Türkçe'ye özel bir önem verdiğini söyleyebilmek mümkündür.

Heidegger'in de belirttiği gibi "dilin varlığın evi" olduğunu düşündüğümüzde ve dilin düşünce ve varlıkla olan ilişkisi göz önüne alındığında, dilin medeniyet kurucu rolü, kültürün üzerindeki etkisi ve toplum-kültür-medeniyet ilişkisi üzerinde ne kadar belirleyici olduğunu idrak etmekteyiz.

Buradan hareketle, günümüzde de dil ve düşünce ilişkisini göz önüne aldığımızda Türkçe'nin bilim dili olarak büyük bir değeri ve önemi vardır. Düşüncenin hiçbir zaman boşlukta oluşmadığını, bir dili, kültürü ve medeniyeti gerektirdiği değerlendirildiğinde Türkçe üzerine çok özenli ve ciddi çalışmalar yapılmasının kaçınılmaz olduğu ortadadır. Hiç şüphesiz dil anlayışı geliştikçe düşüncenin niteliği yükselecek, düşüncenin niteliği geliştikçe de dil anlayışı daha kuvvetli bir hâle gelecektir.

Türkçe'nin bilim dili olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususunda belli başlı bazı düşünceler var olup, Türkçe'nin bilim dili olamayacağını öne sürenlere göre; Türkçe bilim dili olmadığı için Türkçe'de bilim, sanat, felsefe yapmak mümkün değildir ve Türkçe bu hususta ihtiyaca cevap verememekte ve yetersiz kalmaktadır.⁷⁵ Oysa böyle bir yaklaşım isabetli ve makul görünmemektedir çünkü Türkçe sözcük yapısı açısından ve kavram üretme bakımından uygun bir dildir ve asıl sorun Türkçe'nin mahiyetinden değil, Türkçe'nin hatalı ve yetersiz kullanımından kaynaklanmaktadır.⁷⁶ Düşünce dünyamızı geliştirip zenginleştirdikçe, bilimde, sanatta, felsefede ve tefekkürde nitelikli ve başarılı çalışmalar ve

⁷⁵ Ali Osman Gündoğan, "Bilim Dili Olarak Türkçe", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 8, 1997, s. 7.

⁷⁶ Gündoğan, a.g.m., s. 8.

ürünler ortaya koydukça Türkçe'nin aslında ne kadar zengin bir dil ve bilim dili olduğunu idrak etmek mümkün olacaktır.⁷⁷

Kültür ve medeniyet anlayışımızda daha ileri noktalara gidebilmek için Türkçe'nin üzerine titizlikle eğilmek ve Türkçe'yi ilmin, düşüncenin ve felsefenin merkezi haline getirmek elzemdir. Şüphesiz ki bilimde, düşüncede ve felsefede ne kadar nitelikli çalışmalar yapılır ve ortaya nitelikli düşünceler ve eserler konursa, Türkçe'nin de konumu, gelişimi ve önemi aynı oranda artacaktır.

Kaynakça

Arslan, Ahmet Turan. "İmam Birgivî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *İmam Birgivî* içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994.

Aynî, Mehmet Ali. *Türk Ahlâkçıları*, I, İstanbul, 1939.

Bakar, Osman. *İslâm Düşüncesinde İlimlerin Tasnifi*, çev. A. Çapku, İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.

Bayraktar, Mehmet. *İslâm Felsefesine Giriş*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Bıyık, Tacetdin. "Birgivî Mehmed Efendi'nin et-Tarîkatü'l-Muhammediyye Adlı Eseri Özelinde Mûsiki Hakkındaki Görüşleri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/13, 2020.

Bircan, Hasan Hüseyin. "Fârâbî'nin İlimler Sınıflandırmasının Felsefi, Dini ve Aktüel Değeri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi*, 7/7, 2022.

Bircan, Hasan Hüseyin. *İslâm Felsefesi Tarihine Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016 (4. Baskı)

Bircan, Hasan Hüseyin. *İslâm Felsefesi Tarihine Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016 (4. Baskı)

Birgivî, İmam. *Tarîkat-i Muhammediyye*, Çev. Nedim Yılmaz, İstanbul: Hisar Yayınevi, 2015.

Cengiz, Lütfü "Birgivî'de İlimlerin Sınıflandırılması", *Balıkesirli Bir*

77 Gündoğan, a.g.m., s.12.

İslâm Âlimi İmam Birgivi II. Cilt içinde, Ed. Mehmet Bayyigit, Mehmet Özkan, Ahmet Ali Çanakçı, Asem Hamdy Abdelghany, Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, 2021.

Cengiz, Lütfü. “Birgivi’de İlimler Sınıflandırması”, *Balıkesirli Bir İslâm Âlimi İmam Birgivi, II. Cilt*, Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, 2021.

Corbin, Henry. *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.

Çanakçı, Ahmet Ali. “Birgivi Mehmed Efendi’nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eğitim Anlayışı”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 8, s. 89-121.

Demir, Halis. “İlimler Tasnifi Literatürü Denemesi”, *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, 2019.

Fahri, Macit *İslâm Felsefesi Kelam ve Tasavvufuna Giriş*, çev. Şahin Filiz, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.

Gündoğan, Ali Osman. “Bilim Dili Olarak Türkçe”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 8, 1997, s. 7-12.

Karadeniz, Osman. “Tarikat-ı Muhammediyye”, *İmam Birgivi* içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994.

Kutluer, İlhan. “İlim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Martı, Huriye. *Birgivi Mehmet Efendi: Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Türker, Ömer. “İslam Düşüncesinde İlimler Tasnifi”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 22. Sayı, 2011, 533-556

Şeker, Mehmet. “Değerlendirme ve Kapanış”, *İmam Birgivi* içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994.

Şeker, Mehmet. “Takdim”, *İmam Birgivi* içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994.

Şulul, Cevher. “İslam Felsefesinde İlimlerin Sınıflandırılması Geleneği”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı XVI*, İzmir, 2002.

Taylan, Necip. *Ana Hatlarıyla İslâm Felsefesi: Kaynakları, Temsilcileri, Tesirleri*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014 (8. Baskı)

Türker-Küyel, Mübahat. *Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri*, Ankara, 1969.

Vural, Mehmet. *İslâm Felsefesi Tarihi: İslâm Düşüncesinin Tarihsel Seyri*, Ankara: Elis Yayınları, 2016 (2. Baskı)

Yüksel, Emrullah. “Birgivi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6. Cilt

Yüksel, Emrullah. “Müslüman Türk Âlimi olarak İmam Birgivi'nin Osmanlı Döneminde ve Günümüz Türkiye'sinde Yeri”, *İmam Birgivi* içinde, Yayına haz. Doç. Dr. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 139, 1994.

Yüksel, Emrullah. *Mehmed Birgivi'nin Dini ve Siyasi Görüşleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

